

ПРАВА ЛЮДИНИ І ПРАВОВА ДЕРЖАВА (До 50-ї річниці Загальної декларації прав людини): Тези доп. та наук. повідомлень наук. конф. проф.-викл. складу, 10-11 грудня 1998 р. / За ред. проф. М.І. Панова. - Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998. - 189 с.

Редакційна колегія: д-р юрид. наук В.Я. Тасій (відп. ред.); д-р юрид. наук М.І. Панов (заст. відп. ред.); д-р юрид. наук В.П. Тихий; д-р юрид. наук Ю.М. Тодика; канд. юрид. наук Ю.П. Бигяк; канд. юрид. наук М.П. Воронов; канд. юрид. наук В.Д. Яворський; канд. юрид. наук В.Д. Ткаченко; д-р юрид. наук М.В. Цвік; канд. юрид. наук В.О. Ріяка; д-р юрид. наук В.В. Голіна; д-р юрид. наук Л.М. Кривоченко; д-р юрид. наук Ю.М. Грошевой; д-р юрид. наук Н.П. Осипова; канд. юрид. наук П.І. Жигалкін; канд. юрид. наук Д.В. Задихайло; канд. юрид. наук В.В. Комаров; д-р юрид. наук В.К. Попов; д-р юрид. наук В.Ю. Шелітько; канд. юрид. наук В.П. Жушман.

Тези друкуються мовою авторів

Адреса редакційної колегії: Україна, 310024, Харків, вул. Пушкінська, 77. Національна юридична академія України

Видання здійснено при технічній допомозі консорціуму «Верховенство права».
Контракт Агентства Міжнародного розвитку США.
Адреса: Україна, 252033, Київ, вул. Саксаганського, 6.

© Національна юридична академія України, 1998

*Ю.М. Тодика,
чл.-кор. АПРН України*

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Загальна декларація прав людини відіграла істотну роль в становленні другої хвилі конституцій в світі. Вона виходить з природного характеру прав людини, починаючи з першої своєї статті, автором якої був відомий французький вчений Рене Касен. У цій статті проголошено, що всі люди народжуються вільними і рівними в своїй гідності і правах. З цього виходить і ст. 21 Конституції України, підкреслюючи, що права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними. Природні права і свободи, відповідно до Декларації, повинні бути надані кожному, незалежно від того, де і в якій державі він проживає. Їх зміст не може визначатися виключно державою. Такий підхід лежить в основі Конституції України.

Основою норм і принципів у галузі прав людини є природне право, яке включає до себе ідеали свободи, справедливості, рівності всіх перед законом, визнання народу єдиним джерелом влади. Ідеї природного права лежать в основі Загальної декларації. Потім вони знайшли більш широке закріплення в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародному пакті про громадські і політичні права. Правова система держав повинна закріплювати ці принципи і норми. До них відносяться, по-перше, фундаментальні права і свободи, що зафіксовані у Загальній декларації і міжнародних пактах з прав людини; по-друге, демократичні принципи і норми організації і діяльності державної влади – народовладдя, розподіл влад, верховенство права, незалежне правосуддя.

Ці визначальні принципи світового конституціоналізму знайшли чітке втілення в Конституції України, насамперед в першому та другому її розділах. При цьому принципове значення мають положення про те, що права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Встановлюється,

безпеки її громадян. До того ж Конституція України прямо вказує, що "держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання" (ст. 13);

3) коли індивід не може скористатися правами, що йому надаються, внаслідок втрати працездатності. В сучасних умовах держава, поряд із страховими, благодійними та іншими суспільними організаціями, бере безпосередню участь у забезпеченні гарантованого права на більш-менш прийнятні економічні умови життя її непрацездатних громадян.

Загрози економічній безпеці громадян можуть виникати як всередині країни, так і ззовні. Звичайно вони долаються або в автоматичному режимі виключно за рахунок сумлінного функціонування ринкового господарства країни (її підсистеми ринку), або ж потребують переходу на "ручне управління", тобто підключення регулюючих органів (підсистеми держави). Таким чином, безпека громадянина, якщо йдеться про зовнішній аспект, залежить від спроможності кожної із цих двох підсистем – ринку та держави – протистояти негативним зовнішнім впливам і відповідно посилювати зв'язки, що сприяють зміцненню економічної безпеки громадянина.

*В.В. Жернаков, доц. кафедри
трудового права НЮА України*

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ТРУДОВОГО ПРАВА І ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Загальна декларація прав людини має велике значення для розвитку трудового права і права соціального забезпечення. Вплив Загальної декларації на розвиток соціально-економічних прав людини важко переоцінити. Перш за все в ній безпосередньо закріплюється право на соціальне забезпечення (ст. 22), на достатній життєвий рівень (ст. 25), що визначає певні стандарти в регулюванні усіх важливих для соціального забезпечення прав.

У ст. 23 цього акта закріплюється право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці, а ст. 24 присвячена праву на відпочинок і дозвілля.

Ці основні для трудового права і права соціального забезпечення стандарти відбиваються в наступних міжнародно-правових актах, зокрема, в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права. Але в даному документі право на працю має дещо інший вигляд. Якщо в Загальній декларації право на працю закріплено як самостійне правове явище серед споріднених з ним правами на вільний вибір роботи, на справедливі й сприятливі умови праці та на захист від безробіття, то в Міжнародному пакті право на працю ототожнюється зі свободою праці. В такому ж вигляді це право закріплено і в ст. 43 Конституції України. Вважаємо, що така трансформація права на працю звужує зміст та соціальну спрямованість порівняно із Загальною декларацією.

Не в повному обсязі сприйняла Конституція України і положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права щодо гарантій права на працю. Якщо в п. 2 ст. 6 цього акта до гарантій відносяться як програми професійно-технічного навчання і підготовки, так і шляхи та методи досягнення неухильного економічного, соціального і культурного розвитку та повної виробничої зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні та економічні свободи людини, то ч. 2 ст. 43 Конституції України містить розпливчату фразу про умови правового здійснення права на працю та сприймає тільки частину гарантій Міжнародного пакту – стосовно програм професійно-технічного навчання.

Звичайно, за умов обмежених можливостей держави в період переходу економіки до ринкових принципів важко досягти економічного та соціального розвитку, але ж слід мати на увазі, що це – стандарт, встановлений міжнародною спільнотою, і його рано чи пізно треба буде як закріпити в національному законодавстві, так і виконувати. Це завдання наступного етапу нормотворення – внесення змін до Конституції України, про необхідність яких йдеться майже з моменту її прийняття.

З правом на працю тісно пов'язане право на достатній рівень життя. Загальна декларація закріплює його як такий, що містить достатнє харчування, одяг, житло, медичний нагляд та необхідне соціальне обслуговування, і цей рівень слід визнати досить високим. Порівняно з ним у ст. 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права достатній рівень включає достатнє харчування, одяг і житло, тобто з цього стандарту "випали" два останніх елементи – медичний одяг та необхідне соціальне обслуговування. Конституція України закріплює саме такий

стандарт достатнього життєвого рівня – харчування, одяг та житло (ст. 48), а медична допомога регулюється межами цього важливого соціального стандарту.

На перший погляд, внутрішнє протиріччя права на працю полягає в тому, що, з одного боку, воно може бути реалізовано в повному обсязі тільки в демократичному, сучасному суспільстві, побудованому на принципах свободи та рівності можливостей, а з другого – чим демократичніше суспільство, чим більше ринкових принципів воно проголошує і втілює, тим складніше знаходити можливості реалізації права на працю. Ринкові механізми не спрямовані на забезпечення загальної зайнятості, як це було в умовах командно-адміністративної системи. Соціальна політика, яка провадилась за цієї системи, була досить ефективною, оскільки забезпечувала досягнення головної мети – гарантовану зайнятість та мінімальне забезпечення. Інша справа, за рахунок яких джерел в умовах неефективної економіки відшкодовувались видатки на соціальне забезпечення та загальну зайнятість.

Але це протиріччя знімається, коли ми звертаємось до ст. 1 Конституції України, де Україна проголошена соціальною державою. Наша держава повинна сприйняти не тільки дух свободи, що міститься у Загальній декларації (хоча в назві цього акта відсутнє слово “свобода”, її зміст багато в чому спрямований на свободу людини. Це її свобода та особиста недоторканність (ст. 3), свобода від втручання в особисте та сімейне життя, недоторканність житла (ст. 12), свобода пересування (ст. 13) та ін). Роль соціальної держави в умовах переходу до ринкової економіки полягає саме в тому, що вона має посилювати захисну, забезпечувальну функцію, зменшити економічний тиск на громадян. Держава необгрунтовано швидко перейшла від принципу соціальної справедливості до принципу рівних можливостей. Сучасна ситуація вимагає проведення зваженої соціальної політики через нові ефективні механізми.

Одним з таких механізмів міг би стати соціальний бюджет, який засновується в країнах Європи. Соціальний бюджет – це зведений баланс фінансових можливостей держави та її інституцій (пенсійного та іншого фондів) у фінансуванні потреб соціальної сфери, який повинен розробляти Кабінет Міністрів, а затверджувати – Верховна Рада. Його видатки мають бути захищеними, він передусе Державному бюджету, є основою для тієї частини Державного бюджету, що стосується соціальної сфери, не підлягає секвеструван-

ню. Основою для розробки соціального бюджету повинні стати соціальні стандарти, в тому числі й ті, що містяться в Загальній декларації прав людини.

*Г.С. Гончарова, доц. кафедри
трудового права НЮА України*

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПРОФСПІЛКИ: ЇХ РОЛЬ У ЗАХИСТІ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Зміни у політичній, економічній та ідеологічній сферах України призвели до появи альтернативних профспілок. Після 1990 р., крім тих, що існували за часів соціалістичної системи господарювання, утворились нові профспілки. Вони мають різні назви: “солідарності”, “вільні”, “незалежні” тощо. Новоутворені профспілки проявляють активність у взаємовідносинах між роботодавцями та найманими працівниками, намагаються дієво захищати їх інтереси. Профспілковий плюралізм – це нормальний процес, який сприяє змаганням між різними профспілками у захисті трудових прав трудящих. Ці профспілки, на відміну від традиційних, закликають працюючих до активної боротьби за свої права. Наприклад, Статут “Солідарних профспілок України” містить положення про те, що вони “оголошують та проводять бойкоти продукції підприємств та організацій, що використовують штрейкбрехерів”, “страйки солідарності” тощо.

Правовою підставою утворення профспілок є ст. 36 Конституції України, яка закріпила право громадян на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів і рівність прав усіх профспілок. Ця стаття відповідає положенням п. 4 ст. 23 Загальної декларації прав людини та ст. 22 Міжнародного пакту про громадські і політичні права щодо свободи асоціацій і створення профспілок. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно Конституцією та законами України. Такі обмеження існують. Так, згідно зі ст. 16 Закону “Про Конституційний Суд України” судді Конституційного Суду України не можуть бути членами профспілок.

Профспілковий плюралізм є новим явищем для постсоціалістичних країн, тоді як у багатьох країнах світу (Франція,